

Pethő József: Krúdy-tanulmányok. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2005. 163 oldal.

Pethő József a Nyíregyházi Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének elismert stilsztája, az ELTE Mai Magyar Nyelvi tanszéke mellett működő Stíluskutató csoport aktív tagja. Számos könyv, tankönyv, konferenciakötet, jegyzet szerzője, akinek munkásságában ötvöződik a befogadóra mindig figyelő, közérthetőségre törekvő pedagógus és szakmai egzaktságra törő szakíró valamennyi erénye. Legutóbb 2006-ban jelentéstani főiskolai jegyzete jelent meg.

Stilisztikai kutatásainak középpontjában Nyíregyháza 20. századi írófejedelme, a Nyírség daliás fia, Krúdy Gyula áll. Pethő József 2003-ban Jenei Terézszel együtt a Nyíregyházi Főiskolán megrendezett nagy sikerű jubileumi Krúdy-konferencia szervezője volt, s ők szerkesztették az előadásokból 2004-ben a *Stílus és jelentés* címmel megjelent rangos tanulmánykötetet is. Pethő József PhD-értekezését Krúdy stilisztikai alakzataiból írta. Mint jó tollú szakíró, Krúdy nyelvét, képi világát, a nyelvben megértett irodalmat hozza hozzánk közelebb jelen kötetében, a *Krúdy-tanulmányokban*. A Havasi Tamás finom művű tollrajzaival illusztrált, Krúdy korát hangulatában is visszaidéző kötet 2005-ben jelent meg, a Tinta Kiadó gondozását dicséri.

A gondosan válogatott és szerkesztett 11 tanulmány három fő fejezetbe tömbösíthető. Az első a *Stílus és szövegértelmezés* címet viseli, s igazi stílusvizsgálati csemegékkel egészíti ki Krúdyra vonatkozó eddigi olvasmányélményeinket (9–100).

Jó alapozást nyújt a fejezet legelején „*A gordonka hangjai*” – *Krúdy stíluskorszakairól* írt dolgozat (11–25). A szerző Kemény Gáborra, napjaink jeles Krúdy-kutatójára hivatkozva kifejti, Krúdy stílusához két út vezet: az egyik megközelítési mód történetiségében vizsgálja az író nyelvét a Krúdy-stílus változásainak feltérképezését tűzve ki célul. A másik út a szövegelemzéseket állítja középpontba, egy-egy szempontot következetesen érvényesítő komplex stílusvizsgálatot kínálva. „E két lehetőség közül az első megközelítés fontosabb eddigi eredményeinek vázlatos szembesítésére és részben értékelő továbbgondolására, szintetizálására” vállalkozik tanulmányában Pethő József (13).

Krúdy első korszakát, a készülődés időszakát 1892 és 1910 között kezdetben az almanachszerűség jellemzi, majd a századforduló után a naturalista-realista látásmód, végül a *Szindbád*-novellák megjelenéséig, 1911-ig a Mikszáth-hatás jellemzi.

Az érett írói korszak első fejezete 1911 és 1918 közötti időszakra tehető, amelynek megkülönböztető jegye a sajátos, mellérendelő mondatépítés, a szintaktikai formák ismétlésének, vagyis a halmozás alakzatainak kitüntetett szerepe, s a komplex nyelvi képek gyakorisága.

A második nagy korszak jellegzetes műfaja 1918 és 1921 között a regény. A nagy terjedelmű mondatok halmozásaiban és a motívumismétlésekben kibontakozó zeneiség, az ömlő szubjektív líraiság teszi Krúdyra egyedien jellemzővé az ekkor született műveket.

Az utolsó alkotói korszakban 1922 és 1933 között a „lángoló stílust” higgadtabb, tárgyiasabb, szinte már puritánnak mondható nyelvesség követi. A korábbi művekre annyira jellemző nyelvi képek kiszorulnak, a többszörösen összetett, halmozások sorozatával felépülő mondatok helyett a rövidebbek, egyszerűbb szerkezetűek dominálnak.

A fejezetben további négy dolgozat Krúdy jellegzetes halmozásos alakzatait mutatja be egy-egy alkotás nyelvi elemzésén keresztül. Az *Ismétlésformák és -funkciók Krúdy Gyula Szindbád ifjúsága című kötetében* (29–41) nyitja a sort. Retorikai alapozottságú megközelítésben vizsgálja a szerző a szemantikai-pragmatikai vagy éppen szövegtani jellemzőket. A retorikában testet öltő formális lehetőségrendszer működése során funkcionálissá válik, a retorika így átfordul a stilisztikába – indokolja meg megközelítési módját Gáspári László is idézve Pethő József. Az ismétlést a szemléleti-hangulati létezés mód nyelvi formájának tekinti.

A hangalakzatok, a szó- és mondatalakzatok vizsgálata után a felidézés archaizmusainak elemzésére tér át. Az elbeszélő műfajokban a rejtett idézés, az átélt beszéd maga az evokatív sűrítés. Krúdynál az alaktani archaizmusok, az idegen nevek, szavak biztosítják a stílushatást: *muskatéros*, *bugyelláris*, *Szindbád*, *stambuli bazár* stb. A belső forma az álom és valóság, a múlt és a jelen párhuzamba állításával paralelizmusként vizsgálható. A paralelizmus a cselekmény szintjén több novellában szövegszervező elvként jelentkezik: *Szindbád* két utazása, két szerelmi kalandja áll párhuzamban a *Szindbád*, a *hajós* és a *Szindbád második útja*, valamint a *Női arckép a kisvárosban* és *A hidon* című novellákban.

Ez utóbbi novella komplex stílusvizsgálatát találjuk a következő dolgozatban (42–55). E novellát, bár sokan elemezték már, Pethő József új megközelítési móddal vizsgálja: a nyelvi-stilisztikai eszközök rendszeres számbavételét kísérel meg a kulcsmetafora középpontba állításával. *A hidon*

szövegszervező elve az ellentét. A *híd* a két ellentétes idősík, a múlt és a jelen metaforikus összekötője. Az ellentét megjelenését a zeneiség, a toposzok és szinonimák, a metaforák, az alak- és mondattani jelenségek (kicsinyítő képzős alakok, igei modalitás, mondatritmus), a képi ábrázolás (a *folyó*, a *szőnyeg*, a *híd* metaforikus jelentése), a szövegszervező nyelvi elemek ellentétpárjai, az impresszionista festői stílus és a nyelven kívüli, extralingvisztikai eszközök (elhallgatás, a részletező, adjekciós alakzatokkal építkező előadásmód) elemzésével mutatja be. A dolgozat – a kötet valamennyi tanulmányának példás rendjét követve – összegzéssel zárul. Mint Pethő József megállapítja: „Krúdy az emberi lét egyik legnagyobb misztériumára, az időre és az időhöz való viszonyunkra kérdez rá ebben az elbeszélésben” (53).

A különböző ismétlésformákról, mindenekelőtt a metaforákból felépülő, rendszert alkotó ismétlésekről szól a *Szemantikai ismétlések a Szindbád útja a halálnál című novellában* című dolgozat (56–73). Krúdy stílusában kitüntetett szerepet kapnak a halmozással hangsúlyozott, nőket ábrázoló virágmotívumok (*virágszál, hervatag szépek, nyílóban lévő tearózsák, hölgykoszorú*), a madármotívumok (*repülő madár, kismadár*), a lepke motívuma. A *vér – élet* ismétléses összekapcsolásához (*Új életet önt belé, friss vért az ereibe...*) a halál és az élet ellentéthez kapcsolódó szemantikai-pragmatikai természetű motívikus ismétlésként az *arc* főnév is társul. Fontos emotív szerepe van Krúdy novelláiban az elbeszélő én lelkiállapotát tükröző, két vagy három szinonim tagból álló szerkezetek halmozásának. Ilyen halmozás a „Szindbád *vagyonkája, hajója, selyemköpenye*” vagy „A cipők, a *nyergesek, a magas sarkúak* vagy a *szalagos félcipők* még megdobbantották a szívet...” Mindezek nyelvi kifejezői „az író által teremtett lehetséges világ egyetlen értékcentrumának, amely felé minden tett és érzés konvergál: a nő” (71).

„Az emlékezet, amely váratlanul valahonnan ide tévedt” – idézi a következő elemzés címében is Krúdyt – s végigköveti az emlékezést hordozó halmozásos alakzatok stílustartalmait az *N. N.* című kisregényben (74–87). Az emlékezés „váratlanságának” és az emlékezés aktusának, az emlékező Krúdy-szövegeinek a modellálását tűzi ki célul. Bemutatja az emlékezés reprezentációjának különböző szintjeit, a szomszédosság és hasonlóság alapján együtt tapasztalt képzeteket, amelyek halmozásos alakzatok nyelvi formáját öltik magukra. Helyesen állapítja meg a szerző, hogy Krúdy-nál „a szavaknak-motívumoknak nincs időben szétterülő perspektívát nyújtó, történetet képző kompetenciája”, minthogy az emlékezet váratlanságában metaforikus összefüggésekben tör a felszínre (86).

A *halmozás és szinonímia* kapcsán (88–100) a szerző a *congeries* alakzatát járja körül. A *congeries* kitágított értelmezése Pethő József nevéhez fűződik: olyan mellérendelő kapcsolódást ért alatta, amikor nemcsak hasonló jelentésű szavak, hanem szószervezetek, szintagmacsoportok, tagmondatok is képezhetik az alkotóelemeket (vö. Pethő 2004: 60–2). Például: „Mindent szeretett, ami *hazugság, illúzió, elképzelés, regény*”. A lexikális jelentések összevetésében az egymásra való utalásokkal a szoros hálózatot létrehozó szemantikai összefüggésrendszer a szinonimikus viszony jól látható bizonyítéka.

A tanulmánykötet második nagy szerkezeti egysége a névtani tanulmányokat köti csokorba. Az „*Aki az igazi nevünkön nevez végre...*” Krúdy-idézetre fűzi fel az író névadási szokásainak stíluselmzéseit (103–29).

Krúdy névadásával kevesen foglalkoztak. Pethő József *Krúdy Gyula személynévadása első Szindbád-kötetében* című dolgozatában módszerében tér el a korábbiaktól. Egy korpusz, azaz egy jellemző Krúdy-kötet személynévanyagának teljes egészét vizsgálja néhány fontos szempont érvényesítésével. Az elemzett mű a *Szindbád ifjúsága* (105–14). A névelemek szerinti csoportokat mind a női, mind a férfiszereplőknél a teljes név, csak családnév, csak keresztnév és egyéb (álnév, ragadványnév) címszó alatt tárgyalja. Érdekes a korábban gyakori stilizált, valószínűtlen személynevek után a Szindbád ifjúságában felbukkanó realisztikus nevek, például a dokumentálhatóan szabolcsi, nyíregyházi családnevek használata. Ezeknek Pethő József nyíregyházi levéltári forrá-

sokban tüzetesen utána is keresett. Hasonlóan kifejezők a beszélő nevek, majd azok elmaradása a stílus változására utal: *Galamb Irma, Szurmay ezredes, Krájczér Vincze*.

A fejezet második darabja a *Szindbád megtérése* című kötet névadásával foglalkozik (115–26). Újabb metszetét adja Krúdy nyelvének a „legkrúdyasabb” írásainak stilisztikai elemzésével. Ezzel is árnyaltabbá, pontosabbá teszi az eddigi Krúdy nyelvéről mondottakat. Ezek a húszas évek közepén keletkezett elbeszélések újabb névtani metszetre adnak alkalmat. A metaforikus személynevek között – mint *Szindbád, Mária Magdolna, Stuart Mária* – a *Szindbád* a legfontosabb. A kötet utolsó novellájában meglepő fordulattal Krúdy alteregójának a nevét megosztja, és ezzel együtt öröklül is hagyja fiának: „...éppen ez a körülmény volt az, amely savát-borsát megadta a marhapörköltnek, amelyet a két *Szindbád* meglehetősen jó étvággal elfogyasztott”. Krúdy alteregója más nevet is kap. Hol *Kandúr Gyulaként* nagyapja öccsének nevét felvéve, hol önmelítéssel *nagyitalú Krúdy úrként* jelenik meg. Metonimikus névátvitel ugyanúgy szerepel Krúdynál (*Búcsú bácsi, Mária Magdolna*), mint valóságos és stilizált nevek, amelyekről már korábban is esett szó. Szindbád nőközpontú világában a nőalakok nagy része csak keresztnéven kap említést: *Magda, Marika, Terka, Cézaria, Irma, Bella, Irma, Viola* stb.

A földrajzi helynevek három élményre teget tükröznek: Nyíregyháza, Podolin, Budapest. Egyéb nevekként érdekes a vendéfgadók névadását vizsgálni: *Arany Bárány, Pástétom című mulatóhely, Kúria, Fehér Sashoz* stb. A *Csillagom, Virágos Akác-fám*-féle becézőnevek Krúdy nyelvteremtő fantáziájának eredetiségéről vallanak.

A mindvégig izgalmas stíluselemző „mélyfúrásokat” felkínáló tanulmányok zárófejezete a címadáshoz ismét Krúdy szavait hívja segítségül. „*A Nyírség fia*” fejezet a szülőföld, a gyermekkor s a késő búcsúzás színtereit, Nyíregyházát, a fiára büszke vármegyét szembesíti a nagy író alakjával. Ez az inkább helytörténeti érdekességeket kínáló két írás szép tisztelgés a nyíregyházi szerző, Pethő József részéről. Érzelmileg indokolt lezárása a városát szerető nyelvész gazdag elemzéseket felsorakoztató munkájának (129–62).

„Szindbád hölgyét [...] »Virágos Akác-fám«-nak szólította, a nő viszont Szindbádöt megadással és szerelemmel, mint egy virágzó akác-fához illik: »Nyírség fiának«” – idézi Krúdyt Pethő József az utolsó fejezet elején, az „*Ennek a városnak voltam írója*” – *Krúdy és Nyíregyháza* című dolgozatában. „Minden írásomból kitűnik, hogy nyíregyházi vagyok, aki büszke származására. Harminc esztendeig mindig Nyíregyházáról írtam. Könyveim éppúgy jelentik a régi Nyíregyházát, mint akár a város múzeumai” – szól hozzánk Krúdy ugyanott (131).

A zárófejezet második dolgozata *A hazalátogató Krúdy* címmel Katona Béla, az egykori neves nyíregyházi Krúdy-kutató emléke előtt tiszteleg. Azokat az írásokat mutatja be, amelyekkel Nyíregyháza városa, a közjogi méltóságok fejezték ki nagyrabecstülsüket íróvá vált jeles fiúk előtt. 1924-ben ünnepelte Nyíregyháza az örökváltság 100. évfordulóját. Erre az alkalomra Bencs Kálmán polgármester szíves invitáló levélben hívta és kérte Krúdyt, emlékezzen vissza szülővárosára. (A levél fénymásolata a kötet végén látható.) Krúdy ezt egy tanulmányyszerű dolgozatban meg is tette. Négy évvel később, 1928-ban az 50 éves író díszvacsorán köszöntötte szülővárosát. Ezek a helytörténeti adalékok – jóllehet más tematikát képviselnek, mint a stilisztikai elemzések – tovább gazdagítják Krúdy Gyulának szülővárosában őrzött emlékezetét.

A tanulmánykötet – színvonalas funkcionális stilisztikai munkák sorozata, kiegészülve a személyes kötődés meleg hangú záróakkordjával – ékes bizonyítéka annak, hogy Krúdy Gyula egykori kiváló nyíregyházi kutatója, az irodalomtörténész Katona Béla szellemi hagyatéka méltó kezébe került. Krúdy nyelvének kutatását, hagyományainak ápolását a stiliszta Pethő József mint a „Nyírség késői fia” oly módon viszi tovább, hogy igényes nyelvészeti megközelítésében saját nóvumát adja hozzá mindahhoz, amit Krúdy világról a magyar olvasó a jubileumi év, 2003 kapcsán, s azt követően összegyűjtött.